

Grażyna Rudkowska

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie

POCZUCIE JAKOŚCI ŻYCIA U PEDAGOGÓW AKTYWNYCH ZAWODOWO

WPROWADZENIE TEORETYCZNE

Konkretne ludzkie sytuacje życiowe są nieustannie interpretowane przez poszczególne jednostki zgodnie z ich systemem znaczeń, modyfikowanym z kolei przez te sytuacje. Przeżywanie przez podmiot świata i swojego w nim istnienia, czyli psychologiczne problemy egzystencjalne są jeszcze niewystarczająco zbadane.

Można przyjąć, że jednym z takich problemów jest poczucie jakości życia. Nie jest to może – używając określenia M. Straś-Romanowskiej (1993) – problem o charakterze granicznym, tym niemniej wiąże się on z wyróżnionym przez autorkę problemem dotyczącym miejsca własnej osoby w świecie.

Pojęcie jakości życia jest stosunkowo nowym pojęciem na gruncie psychologii i nadal stwarza szereg wątpliwości i kontrowersji co do swej istoty, a w konsekwencji nastręcza poważne trudności przy operacjonalizacji badanej zmiennej. Jakość życia można analizować, jak zauważa S. Kowalik (1993), w ramach różnych podejść, np. podejścia normatywnego, fenomenologicznego bądź relacyjnego. Niezależnie od tych wątpliwości teoretycznych trzeba – jak słusznie postuluje R. Derbis (1993) – skonstruować prototyp modelu psychologicznego pojmowania jakości życia. Autor nie ogranicza się zresztą do postulatu, ale na podstawie własnych badań empirycznych przeprowadzonych na młodzieży szkół średnich i studentach przedstawia model życia o wysokiej i niskiej jakości.

Podjęty przeze mnie problem badawczy dotyczy poczucia jakości życia u pedagogów aktywnych zawodowo. Można założyć, że poczucie jakości życia jest uwikłane w sytuację życiową jednostki i jej system znaczeń. Stąd analiza tego zjawiska powinna uwzględniać takie obiektywnie różniące się zmienne, jak płeć, wiek, sytuacja rodzinna i wykonywany zawód. Determinują one interakcje społeczne jednostki, a pośrednio wpływają na przyjmowane wartości. Razem z indy-

widualnym doświadczeniem stają się podstawą do refleksji dotyczącej własnej egzystencji i do wytworzenia własnego systemu znaczeń.

Zgodnie z interakcjonizmem symbolicznym (por. E.Hałas, 1987) znaczenia pochodzą ze społecznych interakcji, są utrzymywane i modyfikowane przez proces interpretacyjny i stanowią bazę ludzkiego działania. Z uwagi na indywidualność interakcji przejmowanie roli społecznej odbywa się w sposób aktywny i jest połączone z kształtowaniem self. R.Turner (za H.Gasiulem, 1992, s. 77), który próbuje pogodzić teorię ról z teorią interakcjonizmu symbolicznego, stwierdza, że ludzie nie tyle „wchodzą” w rolę, ile je sami tworzą, nadając znaczenie swemu działaniu. Uwaga ta wydaje się szczególnie interesująca w odniesieniu do badanej populacji, czyli grupy zawodowej o tak szczególnych przepisach roli, jaką są pedagodzy.

Z uwagi na fakt, że system znaczeń może podlegać modyfikacjom spowodowanym konkretną sytuacją życiową jednostki, należy sprawdzić, w jaki sposób rzutuje to na jej pojmowanie jakości życia. Można spodziewać się, że osobiste problemy, np. kłopoty zdrowotne, trudności w wychowaniu dzieci, brak mieszkania itp.), zmieniają wyznaczniki tej jakości lub ich hierarchie.

Specyfika badanego zjawiska sprawia, że nie można ograniczać się tylko do jednej orientacji teoretycznej, ale należy korzystać z wielu. Warto w tym miejscu przytoczyć uwagę Z. Zaborowskiego (1994, s. 22), że dominujący aktualnie w psychologii społecznej i w psychologii osobowości kognitywizm może być komplementarnie wzbogacony przez interakcjonizm symboliczny. Interakcjonizm będzie inspirująco wpływać na badania w zakresie np. atrybucji i percepcji. Wtedy w fazach wstępnych znajdą zastosowanie metody jakościowe, które umożliwiają adekwatny opis i klasyfikację zjawisk, natomiast na dalszych etapach powinny być zastosowane metody ilościowe. Wskazany wyżej brak informacji odnośnie do pojmowania przez ludzi jakości życia implikuje postawienie następujących celów empirycznych:

- I. Zbadanie poczucia jakości życia u pedagogów aktywnych zawodowo.
- II. Uchwycenie ewentualnych zależności między poczuciem jakości życia a niektórymi elementami sytuacji życiowej badanych.

METODA BADAŃ

Jako metodę badań zastosowano kwestionariusz, który badani wypełniali anonimowo. Pierwsza część kwestionariusza dotyczyła danych personalnych (płeć, wiek, stan cywilny, lata pracy itp.) oraz wymagała określenia na skali pięciopunktowej sytuacji materialnej, stanu zdrowia, codziennych zajęć, czasu wol-

nego, a także problemów osobistych (każdej z 10 możliwości, np. trudności w pracy, kłopoty z dziećmi, brak pieniędzy, brak czasu itp.) Druga część kwestionariusza była poświęcona poczuciu jakości życia, które badano dwoma sposobami: po pierwsze badani mieli dokonać wyboru dowolnej liczby wyznaczników jakości życia spośród 20 zaproponowanych, a po drugie mieli odpowiedzieć na pytania otwarte: „Co Pana(i) zdaniem decyduje o jakości życia?” Połączenie tych obu sposobów miało na celu uzyskanie jak najpełniejszego obrazu pojmowania jakości życia przez wybraną populację. Zastosowanie techniki wyboru jako jedynej ogranicza inicjatywę badanych i grozi pominięciem wyznaczników, które dla nich mają znaczenie, pozbawia też nas możliwości poznania zjawiska z ich punktu widzenia. Z kolei zastosowanie tylko pytań otwartych utrudnia ujednolicenie wyników oraz stwarza niebezpieczeństwo, że niektórzy badani będą odpowiadać zbyt skrótowo. Łącznie zastosowanie obu sposobów badania może też dostarczyć interesujących danych porównawczych.

Osoby badane

Badaniami objęto 167 osób studiujących zaocznie w krakowskiej WSP na II i III roku kierunków pedagogicznych, a więc z pomyślnie ukończonym I rokiem studiów. Badani pracują jako wychowawcy w internatach lub domach dziecka, nauczyciele szkół specjalnych, nauczyciele przedszkola lub młodszych klas szkoły podstawowej, a w nielicznych przypadkach jako pracownicy świetlicy i bibliotekarze. Wiek badanych mieści się w granicach 24-42 lata. Badana grupa składa się ze 147 kobiet, w tym 126 aktualnie pracujących oraz z 20 pracujących mężczyzn.

WYNIKI BADAŃ

Analizę poczucia jakości życia u pedagogów aktywnych zawodowo przeprowadzono osobno dla kobiet i mężczyzn. Grupę kobiet bezrobotnych potraktowano jako porównawczą w stosunku do kobiet pracujących.

Grupa kobiet aktywnych zawodowo – jako najliczniejsza – umożliwia najpełniejszą charakterystykę poczucia jakości życia. Zgodnie z założeniem, że wiek i sytuacja rodzinna w istotny sposób wpływają na system znaczeń jednostki, grupę tę podzielono na podgrupy. Mianowicie wyodrębniono grupę kobiet młodszych, mających 24-30 lat (N=75) i grupę kobiet starszych mających 31-42 lata (N=51). Następnie grupę kobiet młodszych zdychotomizowano z uwagi na posia-

danie dzieci – 30 z nich było matkami, a 45 było bezdzietnych (panny i mężatki). Ponieważ wśród kobiet starszych tylko 3 nie miały dzieci, całą tę grupę potraktowano łącznie.

Na wstępie analizie poddano wyznaczniki jakości życia wybrane przez badanych spośród 20 zaproponowanych. Procent wyborów każdego wyznacznika w całej grupie kobiet-pedagogów oraz w trzech podgrupach (młodszych bezdzietnych, młodszych posiadających dzieci oraz starszych) umieszczono w Tabeli 1.

Tabela 1. Wyznaczniki jakości życia u kobiet aktywnych zawodowo (N=126)

Rangi	% wyborów w całej grupie	Kategoria	% wyborów w podgrupach		
			mł. bezdzietne N = 45	mł. z dziećmi N = 30	starsze N = 51
1	92	udane życie rodzinne	87	90	100
2	85	zdrowie	93	100	70
3	81	miłość	87	90	70
4	71	dzieci	30	97	88
5	70	własne mieszkanie	47	97	70
6	66	interesująca praca	53	70	76
7	62	rozwijanie zainteresowań	74	50	59
8	60	posiadanie przyjaciół	60	80	47
9-10	48	poczucie wolności	73	50	23
9-10	48	spokój o przyszłość	33	20	77
11-12	31	dobrze wynagrodzona praca	40	50	12
11-12	31	odp. ilość czasu wolnego	13	30	47
13	28	zdobywanie wiedzy	33	30	23
14	26	podróże	40	10	23
15	21	pieniądze	20	30	17
16	12	samochód	13	3	12
17	7	piękne stroje	13	10	—
18	5	piękne sprzęty	7	—	6
19-20	3	dobrze jedzenie	—	3	4
19-20	3	uprawianie sportu	7	—	—

Dla zdecydowanej większości badanych (92%) udane życie rodzinne jest kategorią determinującą jakość życia. Różnice związane z wiekiem i posiadaniem dzieci są nieistotne statystycznie. Kolejne kategorie wybierane ze zbliżoną częstotliwością to zdrowie (85%) i miłość (81%). Mają one nieco mniejsze znaczenie dla kobiet po trzydziestce niż dla kobiet młodszych, choć w żadnej grupie odsetek wyborów nie spada poniżej 70%. Zatem dla badanych kobiet jakość życia jest przede wszystkim związana z przeżyciami emocjonalnymi oraz zdrowiem. Dla ponad połowy badanych wyznacznikami jakości życia są: dzieci (71%), własne mieszkanie (70%), interesująca praca (66%), rozwijanie zainteresowań

(62%) oraz posiadanie przyjaciół (60%). Potwierdza to zauważone wcześniej znaczenie dla poczucia jakości życia przeżyć emocjonalnych i to nie tylko ograniczonych do kręgu rodzinnego, na co wskazuje dość wysoka ranga kategorii posiadanie przyjaciół. Wykonywanie interesującej pracy zdaje się wyznaczać jakość życia badanych kobiet po zaspokojeniu potrzeb emocjonalnych z życiem osobistym. Analiza kategorii, które uzyskały rangi 4-8 stanowi też potwierdzenie hipotezy, że wiek i sytuacja rodzinna modyfikują wybór wyznaczników jakości życia. W przypadku kategorii dzieci stwierdzono bardzo istotne statystycznie różnice między liczebnościami kobiet wiążących posiadanie dzieci z jakością życia (97% matek i 30% bezdzietnych). Fakt posiadania dzieci rzutuje też na wybór innych wyznaczników, np. własnego mieszkania. Zaznacza się tu również wpływ wieku, gdyż młodsze matki przypisują mieszkaniu większą wagę niż starsze, które je częściej już mają. Posiadanie dzieci zwiększa – wbrew oczekiwaniom – częstotliwość wyboru interesującej pracy jako wyznacznika jakości życia. Można więc sądzić, że kobiety te chcą się również „sprawdzić” w pracy, a nie tylko zajmować dziećmi. Z kolei kobiety bezdzietne zdają się większą wagę przywiązywać do rozwijania zainteresowań niż do interesującej pracy. Można sądzić, że chodzi im o możliwość kultywowania zainteresowań, które nie są związane z pracą zawodową.

Prawie połowa badanych zalicza do wyznaczników jakości życia poczucie wolności i spokój o przyszłość. Zwraca uwagę odmienny wpływ wieku na przypisywanie znaczenia tym kategoriom, gdyż z wiekiem drastycznie spada włączanie do jakości życia wolności, a wzrasta włączanie spokoju o przyszłość. Zараzem uzyskane dane sugerują, że poczucie wolności i spokój o przyszłość wykluczają się w modelu jakości życia – osoby, które uznają pierwszą kategorię, nie uznają drugiej i odwrotnie (u młodych bezdzietnych kobiet uzyskują one odpowiednio: 73% i 33% wyborów, a u kobiet po trzydziestce 23% i 77%). Sprawa ta wymaga dalszych badań.

Zastanawia tak niska pozycja poczucia wolności u badanych po trzydziestce. Jednak dopiero analiza wypowiedzi kobiet jeszcze starszych, po pięćdziesiątce i sześćdziesiątce umożliwiłaby interpretację społeczno-historyczną tego zjawiska. Warto jeszcze podkreślić, że wybór spokoju o przyszłość jest uzależniony głównie od wieku, natomiast przy wyborze wolności zaznacza się wpływ drugiej analizowanej zmiennej, czyli posiadania dzieci, gdyż częściej uznają ją za wyznacznik jakości życia kobiety bezdzietne.

Takie kategorie, jak: dobrze wynagradzana praca, odpowiednia ilość wolnego czasu, zdobywanie wiedzy, podróże i pieniądze są wyznacznikiem jakości życia dla 30% do 20% badanych. Zatem poczucie tej jakości tylko dla około jednej czwartej kobiet-pedagogów związane jest z otrzymaniem dobrego wynagrodzenia lub szerzej – z posiadaniem pieniędzy. Wobec powszechnych narzekania na złą

kondycję materialną pracowników oświaty budzi to pewne zdziwienie. Na obecnym etapie wiedzy o pojmowaniu jakości życia przez ludzi interpretacja uzyskanych danych jest trudna. Z jednej strony można przypuszczać, że u niektórych osób wystąpiła opisana przez J.Kozieleckiego (1986) samopräsentacja fasadowa, zależna od „ja idealnego”. Trzeba pamiętać, że w utrwalanym od lat etosie pedagoga nie mieszczą się dobra materialne. Z drugiej strony samochód, piękne stroje i sprzęty oraz dobre jedzenie, czyli kategorie zależne od sytuacji finansowej stanowią o jakości życia tylko dla nikłego odsetka badanych. Sugeruje to, że większość uzależnia jakość życia od jego sensu, od wyższych wartości. Można zaryzykować twierdzenie, że główny akcent w pojmowaniu tego zjawiska pada na treść życia, a nie na jego formę.

Pieniądze są potrzebne do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a później ich rola spada (przynajmniej jeśli chodzi o poczucie jakości życia u badanej populacji). W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że w grupie kobiet aktywnych zawodowo żadna nie określiła swojej sytuacji materialnej jako złej (takie przypadki wystąpiły wśród kobiet bezrobotnych, a dominowała sytuacja przeciętna). Potwierdzałoby to wysuniętą wyżej sugestię, że dla badanej grupy od pewnego poziomu finansowego rola pieniędzy spada. Natomiast traktowanie dobrze wynagradzanej pracy jako wyznacznika jakości życia jest zależne od wieku. Mianowicie tylko 12% kobiet po trzydziestce wybiera tę kategorię wobec 40% kobiet młodszych bezdzietnych i 50% posiadających dzieci. Z kolei procent badanych deklarujących swoją sytuację materialną jako dobrą uклада się odwrotnie – odpowiednio 41%, 27% i 13%. Tłumaczy to – ale tylko do pewnego stopnia – malejące z wiekiem znaczenie gratyfikacji finansowej za pracę. Można równocześnie sądzić że młodsze kobiety uważają wyższą pensję za wyraz uznania dla swojej pracy.

Uznanie za wyznaczniki jakości życia pozostałych kategorii z tej grupy jest również często zależne od wieku i posiadanie dzieci. Np. odpowiednia ilość wolnego czasu ma znaczenie dla prawie połowy kobiet po trzydziestce, które też najczęściej deklarują, że prawie go nie mają i tylko dla 13% bezdzietnych. Z kolei podróże są najsilniej związane z jakością życia u młodych, bezdzietnych kobiet, a najslabiej u młodych matek, skoncentrowanych widocznie na opiekowaniu się dziećmi.

Takie kategorie, jak: posiadanie samochodu, pięknych strojów i sprzętów oraz dobre jedzenie i uprawianie sportu uzyskały niewielki procent wyborów, często zresztą tylko przez jedną lub dwie wyróżnione podgrupy.

Następnie sprawdzono, jakie wyznaczniki jakości życia wybierają badani mężczyźni. Grupa ta jest nieliczna (29 osób), więc do uzyskania wyników należy podchodzić z dużą ostrożnością, sygnalizując tylko podstawowe trendy. Wśród badanych mężczyzn dwie kategorie, tj. udane życie rodzinne i interesująca praca

uzyskały jednakowy procent wyborów – 95%. Można więc sądzić, że płeć wpływa na przypisywanie znaczenia pracy, i to zarówno interesującej, jak i dobrze wynagradzanej, która uzyskała 80% wyborów. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w stereotypach kulturowych – to mężczyzna ma utrzymywać rodzinę, więc jego praca musi być odpowiednio wynagradzana. Także większe niż u kobiet znaczenie pieniędzy (40%) dla jakości życia można wiązać z takim nastawieniem. Równocześnie należy zwrócić uwagę, że dla ponad połowy mężczyzn-pedagogów „pieniądze jako takie” nie stanowią o jakości życia. Brak jednak danych odnośnie do innych grup zawodowych uniemożliwia interpretację tego faktu.

Mężczyźni nieco rzadziej niż kobiety przypisują znaczenie zdrowiu (67%) oraz dzieciom (60%). Warto podkreślić, że dzieci wybrali wszyscy badani ojcowie, co potwierdza wpływ konkretnej sytuacji jednostki na jej pojmowanie jakości życia. W przypadku dzieci wpływ ten jest nawet wyraźniejszy u mężczyzn, gdyż wszyscy kawalerowie pomijają tę kategorię.

Wybór pozostałych wyznaczników jest podobny jak u kobiet. Miłość (90%), która zajmuje trzecią rangę jest wyznacznikiem życia bez względu na wiek. Poczucie wolności ma znaczenie przede wszystkim dla młodszych mężczyzn (a zarazem kawalerów), natomiast spokój o przyszłość – dla starszych. Również głównie młodszy mężczyźni włączają do modelu jakości życia podróże, samochód i uprawianie sportu (tę ostatnią kategorię znacznie częściej niż młode kobiety). Zatem płeć wpływa przede wszystkim na zwiększenie częstotliwości wyboru pracy interesującej i dobrze wynagradzanej.

Dla porównania poddano analizie 21 kobiet bezrobotnych. Z ostrożnością wynikającą z małej liczebności tej grupy należy zauważyć, że brak pracy wpływa na przypisywanie jej podstawowego znaczenia dla jakości życia. Mianowicie 100% badanych zalicza pracę do jej wyznaczników. Trzeba jednak podkreślić, że są to kobiety studiujące, więc uwzględniające wykonywanie zawodu w swoich planach życiowych. Ich staż pracy wynosi od dwu do ośmiu lat, były związane z oświatą i nadal pragną wykonywać pracę pedagogiczną. W grupie tej przeważają kobiety młode, tylko 3 ukończyły trzydziesty rok życia.

Wśród bezrobotnych kobiet drugą rangę uzyskało posiadanie przyjaciół (91%), jakby praca stwarzała również możliwość przyjaźni. Na trzecim miejscu znalazła się miłość (86%), a dopiero na czwartym udane życie rodzinne (76%). Dzieciom przypisało rolę wyznacznika jakości życia tylko 62% badanych, a więc wyraźnie mniej niż kobiety pracujące. Niewielką różnicę stwierdzono natomiast w odniesieniu do takich kategorii, jak dobrze wynagradzana praca (43%) i pieniądze (38%), zaznaczone przez wszystkie badane o złej sytuacji materialnej. Zatem brak pracy zawodowej powoduje podwyższenie jej wartości w hierarchii znaczeń jednostki, a obniżenie wartości udanego życia rodzinnego i dzieci, a mo-

że raczej wskazuje na niechęć badanych do ograniczenia się do kręgu rodzinnego.

Interesujących danych dostarczyła analiza wypowiedzi badanych pedagogów na otwarte pytanie kwestionariusza, dotyczące ich pojmowania jakości życia. Różnorodne ujęcia tego zjawiska podzielono na trzy grupy.

I grupa — badani wyliczają niektóre wyznaczniki podane (z niewielkimi modyfikacjami) i porządkują je wg własnej kolejności.

II grupa — badani prezentują własne ujęcie jakości życia.

W grupie 126 pracujących kobiet trzy wyodrębnione grupy są reprezentowane ze zbliżoną częstotliwością, a mianowicie w grupie I są osoby (33%), w grupie II jest 48 osób (38%), w grupie III jest 36 osób (29%).

Grupę I tworzą badane w różnym wieku, zarówno posiadające dzieci, jak i bezdzietne. W ich opisie jakości życia na pierwszym miejscu najczęściej pojawia się udane życie rodzinne lub zdrowie. Warto dodać, że od tej drugiej kategorii zwykle zaczynają charakterystykę jakości życia kobiety po trzydziestce, mające problemy ze zdrowiem własnym lub najbliższych. Kobiety w tym wieku albo w ogóle pomijają zdrowie, albo przypisują mu pierwszorzędne znaczenie. Na drugim występują: interesująca praca, posiadanie przyjaciół, własne mieszkanie, miłość oraz udane życie rodzinne lub zdrowie.

U około 1/3 badanych pierwszą rangę zajmuje miłość, dzieci lub interesująca praca (głównie u matek, co potwierdza wcześniej zauważoną prawidłowość). Dobrze wynagradzana praca oraz pieniądze są zwykle lokowane na trzecim miejscu, co potwierdziłoby ich miejsce w hierarchii znaczeń. W grupie II przeważają kobiety po trzydziestce. Zwykle stworzone przez siebie wyznaczniki jakości życia podają na pierwszym lub drugim miejscu, co świadczy o znaczeniu jakie im nadają. Przykłady własnych wyznaczników to: „poczucie własnej wartości” (34 lata, mężatka, 1 dziecko oraz 39 lat, mężatka, 2 dzieci), „praca dająca poczucie własnej wartości” (35 lat, mężatka, 3 dzieci), „udane i kochające dzieci” (42 lata, mężatka, 2 dzieci), „brak stresów” (37 lat, mężatka, bezdzietna), „dobry mąż” (31 lat, mężatka, 4 dzieci), „równowaga emocjonalna” (28 lat, mężatka, 1 dziecko). Potwierdzają one wpływ problemów osobistych na sposób ujmowania jakości życia. Na dalszych miejscach znalazły się takie wyznaczniki, jak „możliwość kulturalnego spędzania czasu” (33 lata, mężatka, 2 dzieci), „sytuacja w kraju” (35 lat, mężatka, 1 dziecko) oraz „dążenie do doskonalenia się” (26 lat, panna). Z kolei w grupie III dominują kobiety bezdzietne (panny lub – rzadziej mężatki) do 30 roku życia. Formułują one własne ujęcie jakości życia, często jeden wyznacznik, który potem rozwijają w większym lub mniejszym komentarzu. Niekiedy dodają kilka wyznaczników z zaproponowanej listy, wbudowując je w komentarz. Oto przykłady takiego ujęcia jakości życia:

- „Nie zatracić się w pogoni za pieniędzmi, ale skoncentrować się na ludziach, starać się dać im jak najwięcej, bo tak łatwo odchodzą”. (24 lata, panna).
- „Dla mnie jakość życia to umiejętność wartościowania, oddzielania rzeczy ważnych od błahych” (32 lata, mężatka, 2 dzieci).
- „Umiejętność cieszenia się życiem, dostrzegania dodatnich stron wielu sytuacji, nawet pozornie trudnych, umiejętność czerpania radości z kontaktów z ludźmi i z przyrodą” (25 lat, panna).
- „Znalezienie sensu własnego życia” (24 lata, mężatka, bezdzietna).
- „Uświadomienie sobie podstawowego celu własnego życia, znalezienie podstawowych wartości, które mnie dają wiara” (25 lat, panna).
- „Możliwość poznawania świata” (25 lat, panna).
- „Jakość życia wyznacza życie zgodne z uznanymi wartościami, brak obudy i konformizmu” (24 lata, mężatka, 1 dziecko).
- „Komfort dnia codziennego” 25 lat panna – autorka dodaje, że odróżnia jakość życia od jego sensu i zaznacza, że tę jakość zapewnia dobra sytuacja materialna).
- „Poczucie bezpieczeństwa, życie bez zagrożeń, które umożliwia samorealizację” (27 lat, mężatka, bezdzietna).

U badanych mężczyzn również można dostrzec trzy grupy, w odmienny sposób charakteryzujące jakość życia. W grupie I pojawiają się miłość, ciekawa praca oraz zdrowie, przy czym często dwie pierwsze kategorie są połączone spójnikiem „i”, co zdaje się wskazywać na ich równorzędność. Zdarzają się wypowiedzi łączące pracę interesującą i popłatną w jedną całość lub zupełnie pomijające te kategorie na rzecz pieniędzy. Badani należący do grupy II dodają takie wyznaczniki jakości życia, jak: „poczucie własnej wartości” i „brak zakłamania”. Mężczyźni zaliczeni do grupy III akcentują np.:

- „Możliwość realizacji planów życiowych” (26 lat, kawaler).
- „Zajęcie odpowiedniej pozycji społecznej i zadowolenie z siebie” (25 lat, kawaler).
- „Takie pieniądze, które pozwolą przestać gonić za dodatkową pracą i mieć trochę czasu wolnego (32 lata, żonaty, 2 dzieci).

W porównaniu z kobietami mężczyźni są częściej skoncentrowani na sobie, własnych osiągnięciach, dających im poczucie własnej wartości.

Dla kobiet bezrobotnych podstawowymi wyznacznikami jakości życia są interesująca praca i udana rodzina (lub odwrotnie), często łączone spójnikiem

„i”. Pieniądze – nawet u osób deklarujących złą sytuację materialną – nie pojawiają się na dalszych miejscach. Najczęściej dodawane wyznaczniki to poczucie własnej wartości, które jest wymieniane na początku lub na końcu, ale wtedy poprzedzane określeniem „przede wszystkim”, a także optymizm lub patrzenie z nadzieją w przyszłość, co jest wyrazem sytuacji tych kobiet. Także „możliwość samorealizacji na różnych płaszczyznach życia” zdaje się odzwierciedlać pragnienie aktywności zawodowej. Zatem jakość życia bywa niekiedy utożsamiana z sensem życia czy możliwością samorealizacji, a niekiedy z otwartością na świat czy optymizmem. Poczucie tej jakości jest raczej związane z „być” niż z „mieć”. Warto też zaznaczyć, że dla niektórych badanych jakość życia jest związana z możliwością uniknięcia sytuacji trudnych, co jest wyrazem przeżywania przez nich tych sytuacji. Poczucie jakości życia może być ujmowane na różnym stopniu ogólności. Może być utożsamiane z naczelną zasadą życiową (jak u osób z grupy III) lub mniej czy bardziej zintegrowanym systemie określonych wyznaczników (jak u osób z grupy I i II), a może też być połączeniem tej zasady z konkretnymi wyznacznikami (jak u niektórych osób z grupy II). Tak różnorodne ujęcia jakości życia są rezultatem indywidualnego, właściwie tylko danej jednostce sposobu przeżywania własnej egzystencji.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania wskazują, że poczucie jakości życia jest uwikłane w system znaczeń jednostki. System ten, a zarazem poczucie jakości życia mają wielorakie uwarunkowania, zależne od biografii jednostki i jej aktualnej sytuacji życiowej.

Badana grupa pedagogów aktywnych zawodowo pojmuje jakość życia raczej jako jego treść niż formę. Jakość życia bywa utożsamiana z sensem życia, poczuciem własnej wartości, możliwością samorealizacji, a także z otwartością na świat. Poczucie tej jakości jest raczej związane z „być” niż „mieć”. Stąd czynniki materialne tzw. standard życiowy, komfort mają dla niego niewielkie znaczenie. Jak się wydaje, pieniądze są potrzebne do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, a w miarę polepszania się sytuacji materialnej ich ranga (przynajmniej u pedagogów) spada. Podstawowe wyznaczniki jakości życia to rodzina i miłość oraz zdrowie i interesująca praca. Dla ponad połowy badanych znaczenie ma również posiadanie przyjaciół i możliwość rozwijania zainteresowań, a dla prawie połowy – poczucie wolności i spokój o przyszłość. Około jedna czwarta badanych zalicza do wyznaczników jakości życia odpowiednią ilość wolnego czasu, zdobywanie wiedzy i podróże. Niekiedy wyznaczniki są wyrażone zhierarchizowane i dopiero osiągnięcie wyznacznika nadrzędnego dla danej jednostki umożliwia uwzględnienie pozostałych. W takiej funkcji często wystę-

pują zdrowie i szczęście rodzinne, a czasem także wystarczające dochody. Niekiedy warunkiem sine qua non jakości życia jest równoczesne wystąpienie kilku wyznaczników, np. udanego życia rodzinnego i ciekawej pracy.

Poczucie jakości życia jest modyfikowane przez płeć, wiek i sytuację rodzinną. Płeć przede wszystkim wpływa na różnice w traktowaniu pracy zawodowej jako wyznacznika jakości życia. Mężczyźni przypisują nieco wyższą rangę pracy – zarówno interesującej, jak i dobrze wynagradzanej. Częściej też niż kobiety ujmują udane życie rodzinne i interesującą pracę jako wyznaczniki równorzędne, podczas gdy kobiety zwykle preferują rodzinę. Można sądzić, że u podłoża tych różnic leżą uwarunkowania kulturowe, związane z rolą kobiety i mężczyzny. Warto jednak zauważyć, że ranga interesującej pracy wyraźnie wzrasta u kobiet bezrobotnych. Prawdopodobnie jest to rezultatem przesunięć w systemie znaczeń spowodowanych przeżywaniem osobistych problemów. Poczucie jakości życia jest wtedy determinowane czynnikiem zbieżnym z danym problemem, np. pracą, zdrowiem, udanymi dziećmi, własnym mieszkaniem itp.

Wraz z wiekiem wzrasta znaczenie spokoju o przyszłość i czasu wolnego, a maleje znaczenie poczucia wolności, zdrowia i posiadania przyjaciół, a u kobiet – również wynagrodzenia za pracę. Na przypisywanie przez młode kobiety większej roli honorarium za pracę zdaje się z jednej strony wpływać ich gorsza w porównaniu ze starszymi sytuacja finansowa, a z drugiej – może spowodowane przemianami ustrojowymi – żądanie związku jakości pracy z jej gratyfikacją finansową. Trudności interpretacyjne sprawia natomiast wzajemne wykluczanie się w modelu jakości życia poczucia wolności i spokoju o przyszłość, co sugeruje konieczność dalszych badań. Posiadanie dzieci wpływa przede wszystkim na przypisywanie im roli wyznacznika jakości życia oraz rzutuje na wybór innych kategorii, np. własnego mieszkania, czasu wolnego, a także – wbrew oczekiwaniom – interesującej pracy. Zatem nadawanie podstawowego znaczenia rodzinie nie oznacza, że matki chcą rezygnować z wykonania zawodu. Można nawet dodać, że podejmują trud studiowania, aby podnieść swoje kwalifikacje. Posiadanie dzieci obniża natomiast znaczenie dla jakości życia podróży i poczucia wolności. Wskazuje to zarazem, że wybór niektórych kategorii jest zależny od łącznego wpływu kilku zmiennych. Na przykład wybór poczucia wolności i czasu wolnego zależy od wieku i posiadania dzieci, a wybór dobrze wynagradzanej pracy zależy od płci i wieku. Wiek i posiadanie dzieci modyfikują też konstruowanie modelu jakości życia o różnym stopniu ogólności.

Powyższa analiza jest próbą przybliżenia poczucia jakości życia u określonej grupy zawodowej. Pozwala jednak na uchwycenie niektórych prawidłowości charakteryzujących to zjawisko, a zwłaszcza na jego związek z systemem znaczeń jednostki. Pojęcie jakości życia jest istotnym pojęciem dla psychologii osobowości i psychologii społecznej, dlatego wymaga dalszych, szeroko zakrojonych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Derbis, R. (1993) Próba konstrukcji prototypu modelu psychologicznego pojmowania jakości życia, [w:] Łukaszewski, W. (Red.) *Materiały XXVIII Zjazdu Naukowego PTP*, Opole: WSP.
- Gasiul, H., (1992) *Oblicza „ja” w świetle wybranych koncepcji psychologicznych. Pojęcie, rozwój, patologia*, Bydgoszcz: Wyd. Uczelnie WSP.
- Hałas, E., (1987) *Spółeczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*, Lublin: Wyd. KUL.
- Kowalik, S. (1993) Status naukowy pojęcia „jakość życia” w psychologii, [w:] Łukaszewski, W. (Red.), *Materiały XXVIII Zjazdu Naukowego PTP*, Opole: Wyd. WSP.
- Kozielecki, J., (1986) *Psychologiczna teoria samowiedzy*, Warszawa: PWN.
- Stras-Romanowska, M. (1993) Psychologia sensu jako alternatywa wobec psychologii mechanizmów regulacyjnych, [w:] Gałdowa, A. (Red.) *Psychologia osobowości i antropologia filozoficzna*, Zeszyty Naukowe UJ MXCVII, Kraków: Wyd. UJ.
- Zaborowski, Z., (1994) *Współczesne problemy psychologii społecznej i psychologii osobowości*. Warszawa: Profil.

SUMMARY

A SENSE OF QUALITY OF LIFE AMONG PROFESSIONALLY ACTIVE TEACHERS

Grażyna Rudkowska

A sense of quality is very difficult to define. It is defined by psychologists depending on their attitude: normative, phenomenological or relative. After investigating professionally active teachers, one can define certain conditions determining a sense of quality of life for that professional group. The investigation was based on a questionnaire designed by the authoress. She used it to question 167 teachers.

The results reveal that the quality of life is identified with a sense of life, a feeling of one's own value, an opportunity for self-realization, openness to the world.

Determiners of a quality of life are identified as: family, love, health, satisfaction with one's work, having friends. Interpretation of a quality of life depends on sex, age and family situation of the people questioned.

The above analysis reveals certain characteristic features of the phenomenon of a quality of life, especially its relation to the system of values respected by human beings.